

Hány dolog van a szobában?

Filozófiai talányok

András Ferenc

2019. január

1. Két példa

Logika órán a következő egyszerű feladatot kapjuk: formalizáljuk a klasszikus elsőrendű logika nyelvén, a "Van egy ibolya a szobában." mondatot – az időadattól az egyszerűség kedvéért eltekintünk. Bevezetve a következő jelöléseket: $Sx := x$ – a szobában van; $Bx := x$ – ibolya; a formula a szokásos felfogásban így fest:

$$(1) \exists x(Sx \& Bx)$$

A fenti (1) formula kielégíthető – azaz igaz – egy olyan U tárgyalási univerzumon, melynek részhalmaza a szobában lévő dolgok halmaza, és a halmaz elemei között van egy ibolya.

Más módon is kifejezhetjük ugyanezt a tényt. Legyen pl. S a szobában lévő dolgok, B pedig a kék ibolyák halmaza. Ekkor feltételezzük, hogy létezik a szobában lévő dolgok halmaza és a kék ibolyák halmaza is. Ekkor így fogalmazhatunk:

$$(1') \emptyset \neq S \cap B$$

A minket érdeklő kérdés az, hogy vajon mik az S halmaz elemei?

A következő példával azt kívánjuk kifejezni a formális logika nyelvén, hogy legalább két dolog van a szobában:

$$(2) \exists x \exists y(Sx \& Sy \& x \neq y)$$

A fenti (2) formula kielégíthető – azaz igaz – egy olyan U tárgyalási univerzumon, melynek részhalmaza a szobában lévő dolgok halmaza, és a halmaz legalább kételemű. Ezzel a technikával, az azonosság predikátum alkalmazásával, könnyedén ki tudnánk fejezni, hogy van három, négy, öt vagy bármilyen véges sok dolog szobában, csak a formulánk lenne egyre bonyolultabb, egyre kevésbé érthető. Annak a megfogalmazása, hogy van olyan véges szám, amely egyenlő a szobában lévő dolgok számával, viszont már sokkal fejlettebb apparátust igényelne, de ez most ne nyugtalanítson bennünket, mivel most csak elemi logikai ismertekre van szükségünk. Amire ügyelnünk kell, hogy a fentiek megfogalmazásához szükségünk volt változók és kvantorok használatára, valamint az azonosság predikátumra. Mindez érthetőnek tűnik logika órán, de nem a metafizika szemináriumon. A következőkben ezeknek a logikában használatos alapvető eszközöknek a filozófiai vonatkozásaival foglalkozunk.

Hogyan értendő a 'Legalább két dolog van a szobában.' mondatban a 'dolog' szó? A mondatban a 'dolog' szó nem valamiféle olyan létezőt jelöl, amikre igaz a 'dolog' tulajdonság, hanem a 'dolog' szó bármit jelöl ami névvel nevezhető, azaz logikai szempontból a mondatban a 'dolog' kifejezés névmás szerepét tölti be. Tehát a mondat így is megfogalmazható azonos logikai tartalommal, azonos jelentéssel: 'Valami van a szobában és rajta kívül másvalami is van még a szobában.' A logikai kérdés ezek után pontosabb megfogalmazásban a következő: (1) és (2) interpretált formulákban mik lehetnek x és y változók értékei, mik a dolgok? Feltételezzük, hogy elvben minden dolog megnevezhető, még akkor is, ha nincsen minden dolognak neve és nem állíthatóak feltétlen egy az egyhez megfelelésbe a dolgok és nevek. De ez önmagában nem megnyugtató válasz, továbbra sem értjük, hogy mik a dolgok?

2. Költözés után

Költözés után vagyunk, kipakoltunk a dobozokból, és mindent behordtunk a szobába. Meglátogat bennünket barátunk N.N. úr, aki újabban filozófiai ontológiával foglalkozik, és ezt kérdezi hamiskás ábrázattal tőlünk: "Hány dolog van a szobában?". A válaszhoz megszorozzuk a szobába kipakolt dobozok számát a benne lévő dolgok számával, és az így kapott számok összegét válaszoljuk a kérdésre. Barátunk azonban nem fogadja el válaszunkat, és ezt mondja. "Áthoztátok a kávé cukortartót, benne a kockacukrokkal, ezeket nem tekintheted egy dolognak, számold külön az összes kockacukrot. Azon kívül vegyükd a só tartót, ami szintén nem üres, benne sok só szemcsével, ezeket is számba kell vegyükd. Áthoztad a vázát, benne az ibolyával, de a virág szirmai is meg kell számoljad, sőt ne feledd meg arról, hogy a vázába vizet töltöttél, így valamiképp arról is számot kell adjál. És ne feledd, nem fulladtál meg a

szobában, mert benne levegő van, de megfedkezte a levegő molekuláiról. Továbbá az ablakon bejön a fény, így a szobában fotonok is vannak, sőt rádióhullámok is. Sőt alapvető tény, hogy beléptél a szobába, mert létezik a szobán belüli tér, és annak pontjai. Mindezek a létezők lehetnek az értékei az » x – a szobában van« nyitott mondatnak.” Barátunk véleménye természetesen ellentmond a józan észnek, de jelen esetben a józan ész álláspontja nem kielégítő. Nem kielégítő mert filozófiával foglalkozunk, és nem a szállítómunkásokat ellenőrizzük. A filozófia, azon belül a metafizika elmegy a határokig, a létezés végső kritériumait keresi – hogy egy kicsit homályosan, de talán érthetően fogalmazzak.

3. Thomasson ellenvéleménye

Amie L. Thomasson a hétköznapi tárgyokról írt könyvében mégis azt állítja, hogy N.N. úr kérdése értelmetlen.¹ Ezt az állítást filozófusként teszi. Thomasson szerint csak akkor volna értelme barátunk kérdésének, ha a 'dolog' szót megszorítással értené, pl. az említett mondat összefüggésében 'dolog' alatt közepes méretű, kézbe fogható, elmozdítható, és közben önazonosságát megtartó fizikai tárgyakat értene. A kérdés csak akkor volna értelmes, ha valamiféle fajta nevek, kategóriákra vonatkozna ilyen módon: hány szék, hány bútor, hány könyv, hány szőnyeg, hány váza van a szobában? De a 'dolog' szót teljesen általánosan értve a kérdés értelmetlen. Thomasson figyelmét mintha elkerülné, hogy a logika nyelve így, minden megkötés, minden megszorítás nélkül érti a 'dolog' szót példamondatbeli szerepét, a ' $\exists x \exists y (Sx \& Sy \& x \neq y)$ ' formulában nincsen semmiféle kikötés, megszorítás a változók értékeire nézve. A dolgok ott vannak a szobában úgy ahogy vannak, függetlenül attól, hogy mi mit gondolunk felőlük, következképpen pont annyi dolog van a szobában amennyi van, se több se kevesebb. Másképp fogalmazva, létezik, azaz definiálható a szobában lévő dolgok halmaza: $H := \{x : x\text{-a szobában van}\}$, van olyan, hogy a szobában lévő dolgok halmaza. Ha helyes ez az álláspont, akkor bármiről el kell tudjuk dönteni teljes bizonyossággal, hogy az a valami a szobában van vagy nincs. Ezek alapján talán létezik H halmaz, hiszen bármiről eldönthetjük, hogy eleme H -nak vagy sem.

Thomasson könyvében egy ontológiai és ehhez szorosan kapcsolódó ismeretelméleti állítást fogalmaz meg és védelmez, de nem vonja le ezek végső konzekvenciáját. Szerinte bármi ami létezik egy ontológiai kategória elemeként létezik, nem léteznek dolgok ontológiai kategóriáktól vagy fajtáktól függetlenül. Ezek az ontológiai állítások. Az ennek megfelelő ismeretelméleti állítása az, hogy nem azonosíthatunk semmit, sem rámutatással, sem körülírással, ha nem tudjuk, hogy mi az amit azonosítunk. A

¹Amie L. Thomasson: Ordinary Objects (2007) Oxford University Press

teljesen általános 'dolog', vagy 'entitás' kifejezések használta értelmetlen, a "Hány dolog van a szobában?" vagy "Van-e valami a szobában?" kérdések csak megszorítással, kategória vagy kategóriák általi korlátozással értelmesek, ha a 'valami' kifejezést teljesen általánosan értjük, úgy értelmetlenségek. Tehát Thomassan szerint a 'Semmi sincs a szobában.' mondat, ha a tagadást teljesen általánosan, minden körülhatárolás nélkül értjük értelmetlen. (Bár, mint megjegyzi, ezek a korlátozások, körülhatárolások gyakran hallgatólagos feltevések.) Csakhogy a világnak nincsen egy kizárólagosan helyes, egyértelmű kategória rendszere, a dolgok a filozófiai kategóriák többféle, egymással nem ekvivalens rendszerében is leírhatóak, amiből elfogadva Thomasson álláspontját, az a súlyos ontológiai következmény fakad, hogy a dolgok nem léteznek bármiféle kategória rendszertől függetlenül, csak úgy, önmagukban, hanem csak kategóriák, fajták összefüggésében. Mivel ez a belátás úgy tűnik szembe megy az uralkodó realista metafizikai állásponttal, Thomasson megriad tőle, idáig nem jut el, ezeket a következményeket nem vonja le álláspontjából. Thomasson azzal is tisztában van, hogy tézise némileg ellentmond Kripke az elsődleges névadásról szóló tanításával. (Thomasson álláspontja hasonlít a relatív azonosság koncepciójához, de erre most nem térek ki.)

4. Ellenvélemények

Első pillanatra úgy látszik Thomasson koncepciója nyilvánvalóan téves, sőt abszurdumnak, önellentmondásnak tűnik.

(i) Teljesen mindegy, hogy van-e fogalmunk az elektronnól, az elemi részekről, mindegy, hogy megszületett-e a modern fizika, az elektronokat ez egyáltalán nem érdekli, attól függetlenül léteznek. Thomasson mint ha valamiféle tarthatatlan idealizmust képviselne, amikor azt állítja, hogy a dolgok csak mint kategóriák vagy fajták elemei létezhetnek, azoktól függetlenül nem.

(ii) Valamennyien voltunk már olyan helyzetben, hogy láttunk valamit, amiről nem tudtuk, hogy micsoda. Meglehet nem is egyedül láttuk, hanem másokkal együtt, és mások is tanácstalanul álltak a látvány előtt, nem tudták értelmezni amit látnak. Láttak valamit, biztosak voltak benne, hogy van ott valami, de hogy micsoda, arról fogalmuk sem volt. Tehát a dolgok kategóriába való tartozása nem feltétele annak, hogy tudjuk, van ott valami.

(iii) Az az állítás, hogy "Nincs olyan dolog, ami semmilyen kategóriába nem tartozik, nincsenek dolgok

önmagukban, kategória rendszertől függetlenül.” maga is a ’dolog’ fogalmának teljesen általános értelmét használja, anélkül egyszerűen értelmetlen. Gondoljunk bele, amikor azt állítjuk, hogy ’Bodri egy kutya’, akkor ez a mondat halmazelméleti nyelven azt jelenti, hogy Bodri eleme a kutyák halmazának. Csakhogy ez a megfogalmazás feltételezi, hogy létezik a kutyák halmaza. De a kutyák halmazában lévő állatoknak már az előtt, attól függetlenül létezniük kell, hogy az állatok halmazán belül meghatároztuk a kutyák részalmazát. Úgy tűnik a már létező állatnak egy lényegi tulajdonsága, hogy kutya, nem pedig létezési feltétele. A probléma újra fogalmazható az ’állat’ fogalomra, és így egyre tovább, egyre feljebb, amíg már nincsen további ”nem” (genus) fogalmunk, csak maguk a pusztá dolgok. Így Thomasson álláspontja használja azt, amit tagad, saját koncepciója eleve feltételezi a dolgok önmagában való létét, tehát álláspontja önellentmondó, abszurdum. De vajon tényleg az? Sok szempontból meggyőzőnek tűnik, talán másképp, körbeforgás nélkül is megfogalmazható az álláspontja.

Egyéb irodalom:

Daniel Z. Kornan: *Objects – Nothing out of Ordinary* (2015) OUP

Mark Sainsbury: *Thinking about Things* (2018) OUP

A szöveg innen letölthető:

<http://ferenc.andrasek.hu/blog/pdf/hany-dolog-van-a-szobaban.pdf>